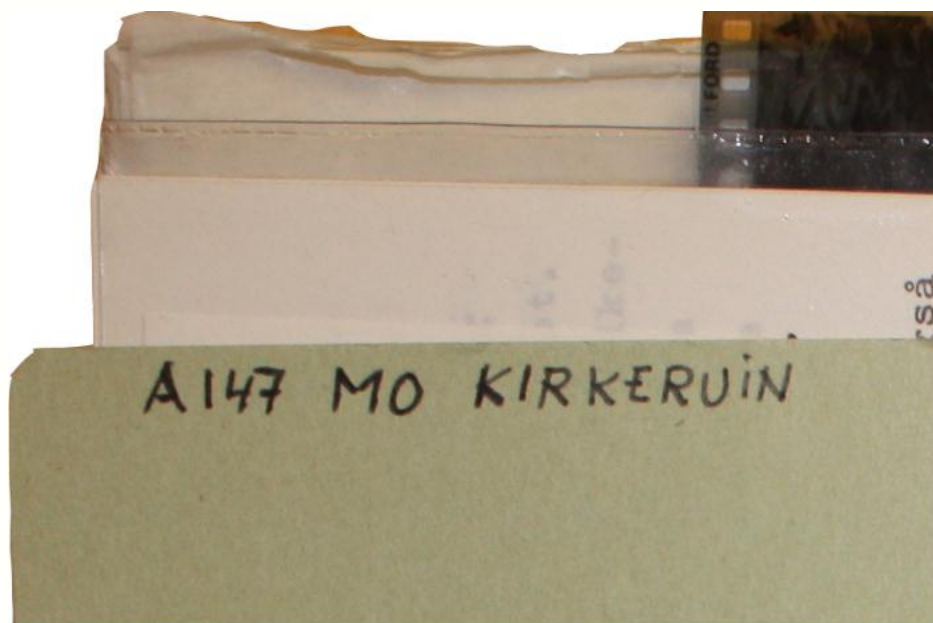

MO KIRKERUIN, VESTRE SLIDRE

Arkivgjennomgang og utredning av arkeologiske forhold

Meyer, Regin

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Mo kirkeruin, Vestre slidre Arkivgjennomgang og utredning av arkeologiske forhold	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 91/2012	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 15620845	Oppdragstidspunkt 15.05.12
	Forsidebilde Arkivmappe, Riksantikvarens arkiv	
Forfatter Meyer, Regin	Sider 28	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Bygningsavdelingen	

Prosjektleder Regin Meyer
Prosjektmedarbeidere -
Kvalitetssikrer Jan Brendalsmo for kap.5 og kap.6.

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren ved Live Johannessen

<p>Sammendrag</p> <p>Mo kirkeruin ligger i Vestre Slidre, Oppland. Kirkestedet har opprinnelse fra middelalderen og viser i dag ruinen etter et kor og et skip omgitt av en kirkegård med kirkegårdsmur. Riksantikvarens arkiv viser tegninger og dokumentasjon, samt korrespondansemateriale fra 1930-1994 hvor mesteparten er 1970-tallet. Det henger sammen med opprydnings-, utgravings-, restaurerings- og dokumentasjonsarbeider som fant sted på den tiden. Dette er viktige kilder til hvorfor ruinen ser ut som i dag, samt hvilke inngrep som ble gjort i murlevningene og kulturlag. En gjennomgang av materialet gir også en pekepinn på hvilket arkeologisk potensiale som er på lokaliteten ved eventuelle kommende arbeider.</p>

Emneord Arkeologi, ruiner, kirkested, utgravningshistorikk, arkiv, funn- og kildepotensiale
--

Avdelingsleder

Leidulf Mydland

Forord

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) fikk 15.05.12 i oppdrag av Riksantikvaren ved Live Johannessen om å foreta en arkivgjennomgang for kirkegården og kirkeruinen ved Mo, Vestre Slidre Oppland fylke (askeladden id.1306). Av interesse er opplysninger om tidligere funn og funnpotensiale i området, informasjon om utsjaktinger, terrengarrangeringer og utgravninger. Denne rapporten skal være en del av grunnlaget for planlegging av arbeid og eventuelle tiltak på kulturminnet.

Materialet for Mo kirkeruin i Riksantikvarens arkiv¹ består av flere mapper, henholdsvis med brevkorrespondanse, dokumentasjon og foto, samt en mappe med tegninger. Dette, sammen med enkelte opplysninger fra publikasjoner forfattet av involverte i antikvarisk- og forskningsmessig virksomhet, er grunnlaget for denne rapporten.

Korrespondansematerialet strekker seg fra 1902 til 1994 med en hovedvekt på 1970-tallet, frem til 1976. Dette henger sammen med at det i denne perioden ble utført et omfattende opprydningsarbeid i den da gjengrodde ruinen, etterfulgt av utgravninger, restaurering og rekonstruksjon av et større murparti. Disse arbeidene har en nær sammenheng for hvordan ruinen ser ut i dag. Den eksisterende dokumentasjonen er derfor en viktig kilde til inngrep og tiltak som er gjort i kulturminnet både under og over bakken, samt til de arkeologiske forholdene med tanke på fremtidige arbeid på ruinen.

Denne rapporten er først og fremst ment som en sammenfatning av opplysninger omkring arkeologiske forhold. Arbeidet på 70-tallet med å rekonstruere korets østvegg på ruinen blir derfor i mindre grad vektlagt. En betydelig del av arkivmaterialet tar for seg det grunnlaget og utførelsen av denne rekonstruksjonen. For spesielt interesserte "ruinologer" oppfordres det derfor å gå nærmere inn i materialet.

Rapporten er bygget opp med en kort gjennomgang av hva middelalderske og etter-reformatoriske kilder kan fortelle om Mo kirkes eksistens samt tidlige vitnesbyrd for at var blitt en ruin. Etterpå følger en presentasjon av hvordan kirkeruinen med kirkegård ser ut i dag. Så følger en kronologisk gjennomgang av aktuelle opplysninger fra korrespondansematerialet. Neste kapittel tar for seg omfanget av tidligere inngrep og endringer av terrenget, etterfulgt av en vurdering av eksisterende funnpotensial ut det nevnte materialet.

¹ Arkivmappe A 147 Mo kirkeruin

Innholdsfortegnelse

1	Generelt om kilder til Mo kirkeruin.....	6
2	Middelalderiske kilder og de tidligste opplysninger om ruinen.....	6
3	Mo kirkeruin og kirkegård	7
3.1	Murverk	8
3.2	Vindu, koråpning og portaler	8
3.3	Fundament, tak og gulv.....	9
3.4	Kirkegård, graver og kirkegårdsmur	11
4	Opplysninger fra korrespondansematerialet	12
4.1	Opplysninger om ruinen og levninger fra 1884.....	12
4.2	Perioden 1930-1971	13
4.3	Opprydning 1972-1973.....	14
4.4	Arkeologisk undersøkelse og dokumentasjon 1975-1976	15
4.5	Funngjenstander fra 1975-76.....	17
4.6	Ruinrestaurering og rekonstruksjon av østmuren	18
5	Arkeologiske inngrep, utsjaktninger, terrengarrondering,	19
5.1	Kirkeruinen (kor og skip)	19
5.2	Kirkegården	20
5.3	Området utenfor kirkegården	21
6	Funnpotensial ved Mo kirkeruin	22
6.1	Ruinen.....	22
6.2	I kirkegården.....	22
6.3	Utenfor kirkegården	23
7	Kilder.....	24
8	Vedlegg 1 Per Holcks rapport 26.08.75	25

1 Generelt om kilder til Mo kirkeruin

Riksantikvarens arkivmateriale inneholder fire mapper: 1) «A 147 Mo kirkeruin» (korrespondansmateriale), 2) «A 147 Mo K.ruin» (fotoplansjer) 3) «A147 Mo kirkeruin utgraving 1974-75» (fotoplansjer samt enkelte rapporter og avisartikler) og 4) «A 147 Mo Kirkeruin utgraving 1976» (fotoplansjer, rapport, avisartikler og funnliste). Den førstnevnte tar for seg korrespondansmateriale fra 1930 til 1994, mens de sistnevnte er dokumentasjon for utgravningen som fant sted og gjenreisningen av ruinens østvegg med både fotoplansjer og rapporter. I tillegg finnes det en tegningsmappe med felttegninger og rentegninger, samt oppmålingstegninger og rekonstruksjonstegninger av kirken. Rentegninger er i hovedsak utført av sivilarkitekt Jørgen Jensenius og arkitekt Pål Berentzen.

Når det gjelder senere bearbeiding av materialet og publisasjon så er Jan Bøhre Jahnsen er uten tvil den som har befattet seg mest med kirkestedet og kulturminnet Mo kirkeruin. For uten å ha skrevet hovedfag om temaet middelalderkirker i Valdres, hvor Mo kirke naturlig nok inngår, ledet han en gruppe ungdomselever i opprydningsarbeider i selve ruinen i årene 1975-76. I ettertid har han skrevet flere bøker og artikler innen temaene kirkehistorie, middelalderhistorie og lokalhistorie i Valdres. Etter mange år innen skoleverket har han vært ansatt som konservator ved Valdresmuseene.

Mesteparten av opprydnings-, utgravnings-, dokumentasjons- og restaureringsarbeider har funnet sted i løpet av årene 1973-1976. I disse årene ble det arbeidet i kortere perioder, hvor følgende personer har vært sentrale: arkitekt Håkon Christie (Riksantikvaren, faglig oppfølging av feltarbeidet, rapportering), antikvar Lucie Hinsch (Riksantikvaren, rapporterte tilstand og feltarbeid samt fotograferte), sivilarkitekt Jørgen Jensenius (arbeidet alene Juni 1975, utgraving i kor og skip, dokumentasjon, oppmåling og tegning av ruinen, samt oppfølging av mureres oppmuring og stabilisering av veggene i nord, sør og vest), arkitekt Pål Berentzen (faglig tilsyn av murarbeid og rekonstruksjon av korets østmur samt fotografering, dokumentasjon av funngjenstander og snitt utenfor kirkegårdsmuren i denne perioden)², adjunkt Jahn Børe Jahnsen (ledet ungdomskoleelver i rydningsarbeider, publiserte materiale om kirkeruinen, lokal administrering, fotografering under feltarbeidet).

Enkelte opplysninger om Mo kirkeruin har undertegnede fått fra nettversjonen av Norges kirker etter henvisning fra NIKU-kollega Ola Storsletten (www.norgeskirker.no, lest 26.06.12). Dette blir referert til i kildeoversikten som upublisert materiale.

2 Middelalderske kilder og de tidligste opplysninger om ruinen

Den tidligste kirkehistorien for Valdres og området hvor Mo kirke ligger går til Snorres kongesagaer hvor det fortelles om kong Olav Haraldssons møte med hedninger i 1023. Da bøndene i området ikke lot seg overtale om kristendommen på tinget, fikk kong Olav bygdene i Valdres satt i brann med det resultat at de motvillige bøndene overgav seg og lot seg døpe (Sturlasson: 331-332). I sagakilden fremkommer det opplysninger om at kongen først kom dro til «sjøen», men selv om det ikke fremgår hvilke sjø eller vann dette var, så dreier dette seg sannsynligvis om Vangsmjøsa eller Slidrefjorden. Jahnsen argumenterer at tingstedet i sagaen kan være Tingsteinen i Slidre og at vannet følgelig var

² Pers.med. Jørgen Jensenius 27.06.12

Slidrefjorden. Ettersom kongen for det meste holdt seg til båts i vannet, er det også mulig at han har vært innom gården på Mo (Jahnsen 1977:13-14). I sagakilden fortelles det også kort om anleggelse av kirker, men ikke hvor (Sturlasson: 332). Det ikke gjort arkeologiske funn på Mo kirkeruin som stammer fra denne perioden eller som direkte kan knyttes til hendelsen.

Selv om myntfunn fra Mo kirkeruin går tilbake til kong Sverres tid (1177-1202), og andre funn som ruinens østvindu og hjulkorsgravstener med dateringer på 1100- og 1200-tallet, så er det først i 1368 at kirkestedet nevnes i et diplom som «Moos kirkiu sokn a Waldrese». Likedan vises det til «Moosokn» i biskop Eysteins jordbok fra ca.1400.³ At kirken ikke nevnes i pavlige nuntiers regnskaps- og dagbøker fra 1327 har blitt brukt som argument for at den opprinnelig var reist som et privatkapell. Senere virker den altså å ha fungert som en sognekirke. Disse tidsreferansene stemmer med dateringen av senere mynter funnet i ruinen fra det 14årh og det 15 årh.

I to beskrivelser fra midten av 1700-tallet fremgår det at kirken da var en ruin, bl.a. ved at: «*På gården Moe nedenfor gården ved Ælven mod Slidre-Vandet står een gammel Steen-Kjerke, hvis Vegge endnu ere i Behold*», og «*Den har ej været stoor, men opbygdt av skjønne Steene, som Slidre Hoved Kirke. De igjen staaende Rudera ere meere, end en Mands Höjde.*»⁴

3 Mo kirkeruin og kirkegård

Ruinen på Mo viser levningene etter en kirke med tilnærmet kvadratisk skip og kvadratisk kor. Koret har rett avslutning med rester etter alterfundament mot østre kormur. Koret har en sørportal med rette dørvanger. Skipet har hatt vestportal, men kun en rett dørvange er bevart. I koråpningen har det stått et mulig alter noe som har medført at åpningen har vært forskjøvet noe mot sør. Etter tidligere utgravning av skipet manglet det fremdeles partier etter sørmuren, nordmuren samt et parti i vestmuren (fig.1). Etter norske forhold er kirken svært liten til å være en middelaldersk steinkirke.

Ruinens dimensjoner er oppgitt ved flere anledninger, både før, under og etter opprydnings og utgravningsarbeidet. Mengden avdekket og tilgjengelig murverk har naturlig nok variert.

I desember 1975 gir Jensenius, som målte opp kirken, følgende dimensjoner: 1) Fra korets ytterside til skipets ytterside (ytte murliv) ca.12 meter. 2) Korets innvendige mål er 3,5 m x 3,0 m, skipets indre mål er 6,0 m x 5,8 m.⁵

³ (www.norgeskirker.no, 26.06.12 med henvisning til H.J. Huitfeldt (red.), *Biskop Eysteins Jordebog* 1879, og H. Ruge, "Slidre prestegjeld",

⁴ *Tidsskrift for Valdres historielag*, bd. 2, 1921-1930, Gjøvik 1931. (Ruge 1931: 180, 1750).

⁵ Jensenius' plantegninger er datert 1975. Det ble imidlertid også foretatt utgravningsarbeider i kirkeskipet i 1976, noe som betyr av det kan ha blitt avdekket detaljer som ikke er med på tegningene det vises til.

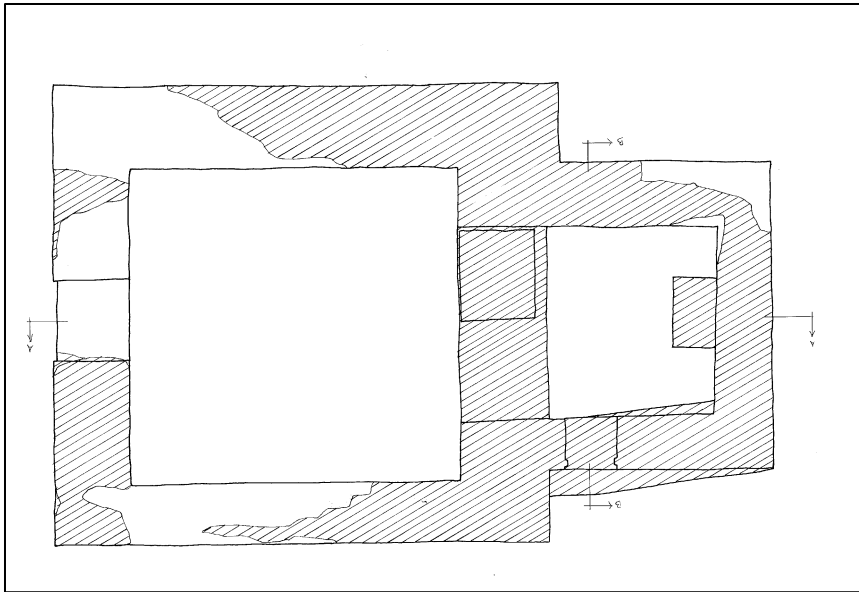

Fig.1 Jensenius rekonstruerte grunnplan med bevart murverk (skravert). Tegningen er orientert mot nord.⁶

3.1 Murverk

Levningene etter Mo kirke viser murverk i form av kistemur med et ytre og indre murliv, samt med en grov murkjerne i midten. Tykkelsen på murene er omtrent 1 meter. Murlivene består av tuktet bruddstein som er murt i jevne horisontale skift med lite bruk av pinningstein. Murverket blir av flere sammenlignet med Slidre kirke («Slidre domene») ettersom disse har likehetstrekk. Dette ble bl.a. påpekt i 1750 «Den har ej været stoor, men opbygd av skjønne Steene, som Slidre Hoved Kirke.»⁷, samt i Bernt Langes innberetning «Murverket minner meget om Vestre Slidre kirkes murer med delvis tilhugget sten.»⁸

3.2 Vindu, koråpning og portaler

Det eneste vinduet som det er funnet rester av er korets østvindu. Dette ble ikke funnet på sitt opprinnelige sted i østmuren, men likevel i arkeologisk kontekst øst for ruinen. Dette henger sammen med at østveggen på et tidspunkt har falt ut og levningene etter denne ble funnet mellom ruinen av kormuren og østover mot kirkegårdsmuren (fig.2). Deler av muren ligger trolig også igjen øst for kirkegårdsmuren. Selv om det indre murlivet i stor grad var blitt fjernet, var mye av det ytre murlivet intakt med et vindu. De gjenværende steinene ble nummerert og murlivet ble gjenoppmurt med disse opprinnelige steinene i sine opprinnelige innbyrdes rekkefølge.

⁶ Mo kirkeruin. Forsøk rekonstruksjon påvirket av den nærliggende Ulnes kirke. Desember 1975.

⁷ Ruge

⁸ Innberetning Bernt C. Lange 19 aug. 1957.

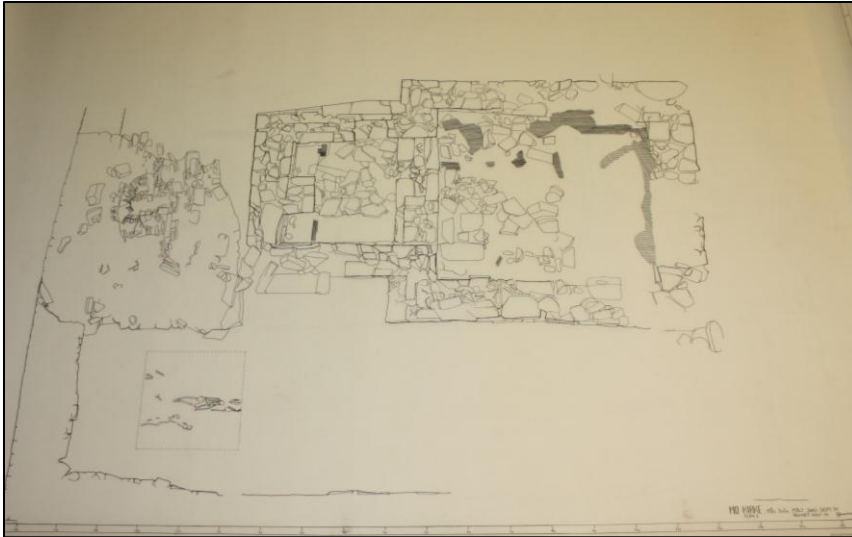

Fig.2 Jensenius, plan 1, tegnet september 1975, som viser koret og skipets murverk samt den utraste østmuren i koret som lå separert fra ruinen. I tillegg sees utgravningsfelt med skjeletter et hjørne av kirkegårdsmuren. Tegningen er orientert mot syd. Figuren er en avfotografering med skråperspektiv mot planetegningen pga dens store dimensjoner.

Koråpningen har det eiendommelige trekk at koret åpner seg i full bredde mot skipet. Christie som studerte levningene av dette partiet konkluderte med at kirken derfor ikke hadde hatt en korbue. Videre har det blitt beskrevet at koråpningen blir beskrevet som å være forskjøvet mot syd. Det vil si at den ikke følger midtaksen i kirken⁹. Dette kan forklares ut fra plasseringen av et sekundært alter.

Som nevnt er det funnet rester etter to portaler i ruiner. Korets sørportal er 0,95m bred¹⁰. Den har rester etter begge dørvanger med terskel og opprinn. Luce Hinsch som var på befaring i juli dette i 1974 er imidlertid inne på tanken om at dette kunne være en nisje og ikke en portal. Dette begrunner hun med at det: „..fantas nemlig ikke spor av slitasje på terskelen». ¹¹ Denne tolkningen virker ikke å ha blitt fulgt opp.

Restene etter vestportalen er mer begrenset. Jensenius plantegning viser at kun søndre dørvange var bevart. Ettersom vestportalen er plassert etter kirkens midtakse kan man beregne beliggenheten til nordre dørvange. Dette er også tegnet inn på plantegningen og vestportalens bredde kan måles til ca. 1,5 m.

3.3 Fundament, tak og gulv

Fundamenter er i liten grad undersøkt, noe som henger sammen med at man i hovedsak har gravet seg ned til antatt gulvnivå. I følge dokumentasjonstegninger, er det først og fremst sørmuren i koret som har sokkelfremspring, mens for de øvrige murene virker fundamentene å være omtrent like brede som murverket over.¹²

Fundamentsforholdene ved korets ytre sørvestre hjørne ble i 2008 undersøkt arkeologisk. Hjørnesteinen i fundamentet under dette hjørne ble da avdekket og steinens underkant ble målt ned

⁹ Luce Hinsch 17.07.74

¹⁰ Målt på plantegning fra 1975.

¹¹ Hinsch befaring 01.07.74 og 11.07.74

¹² Mo kirkeruin, plan 2 og plan 3, tegnet september 1975, Jørgen Jensenius.

til 0,7 meter under overflaten. Denne steinen viste seg å være ute av stilling noe som kan forklare hvorfor korets østmur falt ut, samt nyere tids problemer med ruinhjørnet. (Meyer 2008:5).

Fig.3 Jensenius plantegning av koret med inntegnede trerester. Tegningen er orientert mot nord.

Etter utgravningsarbeider på 1970-tallet ble det funnet gulvresten i både kor og skip. En del av dette var lag med råtne og komprimerte trerester som var vanskelig å tolke. I sammenheng med utgravningen av koret så var Christie så vidt inne på at noe av dette antagelig stammer fra nedrast takverk "eller lignende". Samtidig det funnet levninger som gav grunnlag til å tolke en gulvkonstruksjon i koret som har bestått av øst-vest gående planker på tverrlagte bjelker.¹³

I skipet lå ble det funnet to bjelkerester i nord-syd orientering hvorav den ene lå i sammenheng med et trelag som ble tolket som gulvet. Den andre bjelkeresten lå over et pussbitlag og den kan derfor stamme fra et nedrast tak.¹⁴

I skipets nordøstre hjørne ble det like ved koråpningen funnet rester etter et hellegulv som virket å begrense seg til dette området.¹⁵

¹³ Håkon Christie 23.12.75

¹⁴ Rapport om utgravning og rekonstruksjonsarbeider 1976. Pål Berentzen oktober 1976.

¹⁵ Håkon Christie 23.12.75

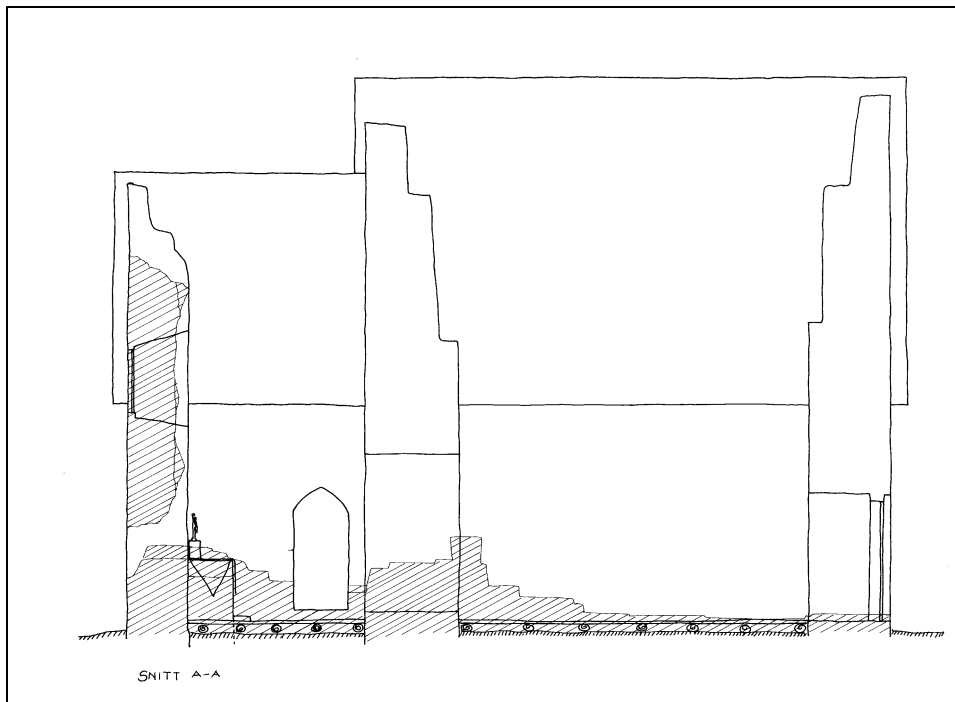

Fig.4 Jensenius rekonstruksjonstegning med snitt gjennom kirken. Originale levninger er skravert. Rekonstruksjonen er bl.a. basert på Ulnes kirke.

3.4 Kirkegård, graver og kirkegårdsmur

Kirkegården er avgrenset av en kirkegårdsmur og har omtrentlig rektangulær form med kirken sentralt plassert. I vest er det en åpning i kirkegårdsmuren. I 1976 ble kirkegårdsmuren gravet frem bl.a. med gravemaskin. Den ble imidlertid på langt nær så godt dokumentert som selve kirkeruinen og det er vanskelig å hente ut opplysninger om den i arkivmaterialet. Hele kirkegårdsmuren finnes riktig nok inntegnet i sammenheng med undersøkelser på utsiden, men det spesifiseres at den ikke er nøyaktig innmålt (fig.5).¹⁶ Et unntak er et avgrenset parti av kirkegårdsmurens nordøstre hjørne som er tegnet inn mer nøyaktig på et oversiktsplan (fig.2) sammen med skjelettfunn og kirkeruinen for øvrig.¹⁷

Av begravelser så er det kun undersøkt 5 skjeletter i et avgrenset parti i 1975 nordøst i kirkegården (fig.2). Samtlige av disse ble identifisert som kvinner og bevaringstilstand ble beskrevet som dårlig (se kap. 5.2 for flere opplysninger).¹⁸ I tillegg ble det truffet på et kranium like utenfor korets østmur i 2008. Dette ble imidlertid ikke gravet ut.¹⁹

¹⁶ Mo kirkeruin, tegning 1, situasjonsplan, februar 1977. Pål Berentzen.

¹⁷ Mo kirkeruin, plan 1, tegnet november 1975. Jørgen Jensenius.

¹⁸ Rapport vedr. skjelettene fra Mo kirkeruin, Vestre Slidre. Per Holck 26.08.75.

¹⁹ Meyer 2008.

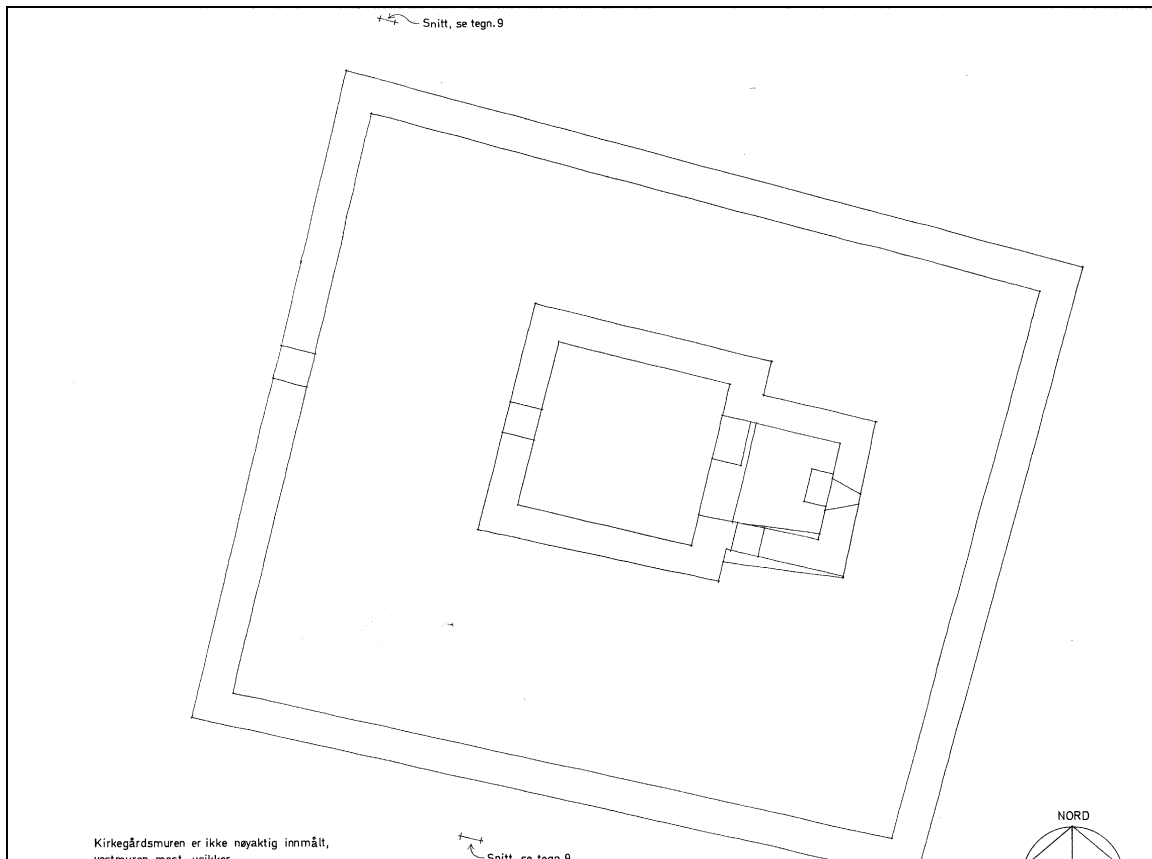

Fig.5 Berentzens plantegning for å angi plasseringen av to snitt som ble gravet på utsiden av kirkegården. Kirkegårdsmuren er med, men ikke nøyaktig innmålt.

4 Opplysninger fra korrespondansematerialet

4.1 Opplysninger om ruinen og levninger fra 1884

Det eldste dokumentet går tilbake til 1902 i form av en utskrift av fra Vestre Slidre «kaldsbog» (=kallsbok) fra 1884. Den opplyser at tomten i 1884 skal ha blitt undersøkt og synlige levninger målt. Enkelte av målene stemmer dårlig med dagens mål.²⁰ Utover beskrivelse av kalkspor og fjerning av stein, nevnes særlig en stein som etter tradisjonen skal ha vært en gapestokk. Det ble også funnet spor etter kirkegårdsmuren. Som kjent fra i senere tid, fortelles det også den gang om oversvømmelse fra Moelven, som hadde ført med seg grus som trolig dekket noe av kirkens murer. I tillegg beskriver forfatteren i detalj en kiste fra 1534 som skal stamme fra Mo kirke. Den sto da på gården Nordre Hamre, i dag står den i Slidre kirke.²¹

²⁰ «Kirkens skib blev maalt at være omtrent 7 m langt og 6 m bredt, og dens kor, som har været firkantet 3 ¾ m. langt og nesten 5 m. bredt – alt sammen udvendig maal.» I virkeligheten er skipet 9,25 m langt (øst-vest) og 8,0 m bredt (nord-syd), målt utvendig. Korets dimensjoner stemmer bedre med senere oppmålinger som er ca. 4m øst-vest og 5,5m nord-syd.

²¹ Jahnsen 1977:54-55.

4.2 Perioden 1930-1971

I 1930 fremgår det av korrespondansematerialet at dette året hadde det blitt fjernet steiner fra murverket i ruinen. Dette skal bl.a. medført at sørportalen i kormuren var blitt mindre synlig enn tidligere. Det ble også fremmet ønske fra lokale hold til Riksantikvar Harry Fett om å få ruinen fredet. Grunneier Øystein Mo, som to år tidligere hadde søkt Kirkedepartementet om tillatelse til å bryte vekk mur for å dyrke grunnen, var i den sammenheng villig til avstå grunnen som ruinen sto på. Dette året blir det beskrevet at terrenget i og omkring kirkeruinen var hevet som årsak av grusmengdene som elven like ved hadde ført med seg.

I 1957 beskriver arkitekt Bernt C. Lange hvor gjengrodd ruinene var på dette tidspunktet. Krattskogen som gikk ned til vannkanten var nesten ugjennomtrengelig. Ruinen var da skjult, men Lange var i stand til å skimte omrisset av kirken og angir enkelte mål samt beskrivelse av korets sydportal. Ruinen var da overlatt fra grunneier til kommunen. Mot slutten av 1950-tallet blir det etter pålegg fra Riksantikvaren gjennomført opprydning og fjerning av vegetasjon på ruintomten.

1 september 1958 gjennomførte Bernt C. Lange, som da var antikvar hos Riksantikvaren, en prøvegravning på Mo sammen med Egil Sinding-Larsen. Korets utvendige sokkel ble da i hovedsak avdekket, samt deler av korets indre murliv hvorav man kunne bekrefte at det hadde hatt små dimensjoner. I tillegg ble korets sørportal avdekket samt skipets innvendige sydøstre hjørne. Den svært kortfattede innberetningen angir ikke gravedybde for prøvegravningen, slik at det er vanskelig å få noen oversikt over undersøkelsens omfang. Det er påfallende at mens Lange skriver at: «Åpningen mellom kor og skip ser ut til å følge korets bredde...», beskriver Luce Hinsch 16 år senere at koråpningen er forskjøvet mot sør. Med det mener hun at koråpningen flukter kun med korets sørmur og ikke nordmuren, noe som ikke stemmer overens med Langes opplysninger (se kap.3.2). Det spørres derfor om Lange hadde gravet eller hadde rensket frem til tilsvarende nivå som i 1974.

I 1963 tar korrespondansen mellom Slidrevassdragets grunneierlag, Riksantikvaren og kommunen, opp spørsmålet omkring en permanent regulering av Slidrefjorden og hvilke konsekvenser dette kunne få for ruinen på Mo. Bakgrunnen for dette var at reguleringsplanen for Begnavassdraget ville medføre en heving av Slidrefjorden. Selve gjennomføringen var satt til høsten 1963, noe som innebar at undersøkelser av fortidsminner måtte være gjennomført i løpet av sommeren samme år. Arkeolog Wenche Slomann utførte befarings i området denne sommeren for Riksantikvaren og Oldsaksamlingen for å se om kulturminner fra middelalderen ville bli berørt. Hun kunne bl.a. konkludere at: «Kirkeruinen på Mo i Slidre ligger klart høyere og vil overhodet ikke bli berørt av denne regulering.»²² I et brev fra formannskapet i kommunen uttrykkes det like klart at: «...Slidrefjorden ikke vil kunne påføre Mo kirkeruin noen som helst skade.»

I perioden 1966-1969 tar korrespondansen mellom kommunen, Riksantikvaren og Valdres historielag, opp problemer med at ruinen igjen er i ferd med å bli gjengrodd. Det er enighet om at tomten skal ryddes og Riksantikvaren uttrykker interesse for arkeologisk undersøkelse. I løpet av årene 1969-1971 følger flere brev mellom RA, Fortidsminneforeningen og kommunen omkring eierfoldene ved ruinen. Samtidig med dette påpekes det igjen behovet for å rydde ruinen for

²² For stavkirketomten på Øye ved Vangsmjøsi lengre nordvest forholdt ting seg annerledes. Vangsmjøsi inngår sammen Slidrefjorden og en rekke andre innsjøer i det samme Begnavassdraget. Selv om tomten der ikke direkte ville bli oversvømmet kunne bølger ved flom eller storm treffe tomten og kunne endre bevaringsforholdene.

vegetasjon. Kommunens eierskap bekreftes²³ og Riksantikvaren påminner om vedlikeholdsansvaret som følger med dette.

4.3 Opprydning 1972-1973

I 1972 opplyser Jahn Børe Jahnsen at ruinen var ryddet. Bl.a. skal 16 ungdomsskoleelever under hans ledelse ha vært med på å fjerne krattskog i ruinområdet.²⁴

I 1973 begynner planleggingen for en arkeologisk undersøkelse. Under en befaring i april dette året, hvor bl.a. Håkon Christie er med, vises det til fjorårets rydding av vegetasjon og nødvendigheten av dette understrekes. Enkelte partier av kirken beskrives, likevel er det ikke mulig å anslå kirkens fullstendige størrelse. Trær som har vokst på tomten har sprengt ut murverk og ruinen beskrives som å være i dårlig forfatning. Om ruinens videre skjebne påpekes det: «Hvis man skal ha håp om å bevare ruinen, må murene nå renses og konserveres, og det må sørges for at skogen ikke får anledning til å rykke inn på tomten igjen». Man regnet da med at murverk var revet ned til under sokkelnivået og at utgravninger måtte til for å kunne spore murfluktene. Formidlingsmessig kunne det også bli aktuelt med markeringer i stein for at folk skulle kunne forstå kirkens utforming. Jahnsen meldte at ungdomsskolens elever var interessert i bli med på rydnings- og utgravingsarbeider. En arbeidsplan for sommeren ble satt opp.²⁵

Rydningsarbeidet i ruinområdet fortsetter denne sommeren, men utgravningen utsettes. Det gjelder også sommeren 1974 da Christie i april dette året påpekte nødvendigheten i å ha med faglig ledelse ved en utgravning og at en arkeologisk undersøkelse derfor må utsettes. Imidlertid skisserer han et arbeid for sommeren hvor fjerning av rasmasser, utplanering av groper og konservering av bevarte murer inngikk. Rydding og hogst i området rundt kirken skulle også fortsette.

Senere befaring dette året kunne bekrefte at ungdomsskoleelevene, ledet av sin lærer Jahnsen, hadde i løpet av to uker: «...klart å rydde vekk store mengder av stein og rasmasser i kirkens skip og kor, fått frem alterfundamenter, kor skillet og et sikkert omriss av kirken, uten å ødelegge for en eventuelle arkeologisk utgravning». Et viktig prinsipp hadde vært at rasmassene skulle ryddes vekk til et nivå omtrent 30 cm over gulvnivået.²⁶ Luce Hinsch, fra Riksantikvaren, som befarte det utførte arbeidet, tok også foto av området, tegnet skisse og beskrev levningene. Når det gjelder henvisningen til et sikkert omriss av kirken må det bemerkes at det ved befaringen ikke var spor etter skipets sørmur og vestmur, men at noen av skipets hjørner var bevart slik det var mulig å se for seg den opprinnelige utformingen. Av gjenstandsfunn nevnes kun bruddstykket av en krittpipe.

²³ Det vises til møte i 1930 hvor gårdbruker avsto ruinen til kommunen.

²⁴ Jahnsen forklarer i sin publikasjon fra 1977 at "Ein ettermiddag i september i 1972 drog 16 skuleelevar saman med to lærarar og heradsskogmeistaren til Mo. Elevane gjekk på som om det skulle vera store skattar å finne, og etter eit par timar var kyrkjetomta rydda og rein for kratt. Noko graving torde vi ikkje gjera, men ein kunne tydeleg sjå det sør-austre hjørnet og sørveggen i koret og det søraustre hjørnet i skipet (Jahnsen 1977:45).

²⁵ Arbeidsplan for sommeren 1973:

- «1. Stein og rivningsmasser fjernes fra kirketomten.
2. Partiell utgravning gjennomføres.
3. Murene repareres og konserveres.
4. Murfluktene av revne murer markeres med sten i terreng.
5. Området innenfor og rundt murene planeres ut med jord og tilsåes med gressfrø.
6. Området rundt kirkeruinen og ut mot stranden ryddes for kratt og settes i stand.»

²⁶ En gulvhelle foran søndre korportal hadde vært utgangspunktet for et antatt gulvnivå.

4.4 Arkeologisk undersøkelse og dokumentasjon 1975-1976

Sommeren 1975 ble det iverksatt utgraving i koret på Mo kirkeruin. Den skriftlige dokumentasjonen for dette arbeidet som undertegnede har klart å oppdrive er svært mager. Christie har summert opp arbeidet med en maskinskrevet side, mens Jensenius som ledet utgravningen har skrevet 2 korte rapporter henholdsvis for lag og bygningslevninger. Per Holcks rapport for 5 begravelser er likedan svært kortfattet, i underkant av en side. I tillegg kommer funnlister for gjenstandsfunn og mynter. Imidlertid finnes det dokumentasjonstegninger av levningene som et viktig bidrag til dokumentasjonen.

Utgravingsarbeidet begynte i juni dette året med et prøvestikk i korets sø-hjørne. Her ramses det opp kalkfyllag, lag med trerester, omrotet lag med veggstein, kalk og mørtel. Trolig dreier dette seg om rivningslag og lag med gulvresten (evt nedrast takkonstruksjon). Omsider kom man ned på et tregulv. Levningene etter dette gulvet beskrives. Når det gjelder konstruksjonsdetaljer så traff man på gulvåser\lunner flere steder, som plankegulvet har lagt på. Lunnene var lagt i nord-sydlig retning, mens gulvplankene på i østvestlig retning. Det lå dessuten ulike former for lag under tregulvet i forskjellige deler av kirkekoet.

Snittegninger gjennom koret gjengir tregulvet og noen få lag²⁷, men på langt nær alle lagene som omtales i rapporten. Grunnplan viser beliggenheten til funn av treverk og brent treverk.

Av funngjenstander nevnes 86 mynter samt noen fugleknokler. Dette ble funnet i det samme gruslaget som gulvåsene lå i. Totalt omtales 13 lag, men kronologien kan være vanskelig å følge ut fra beskrivelsen. Det siste laget er tydeligvis et sterilt lag ("urørt, svakt lereholdig sandlag").

Et annet interessant funn som belyste sider ved kirkens arkitektur, ble gjort utenfor kirken. Dette dreide seg om funnet av korets østvegg som på et eller annet tidspunkt etter at kirken hadde opphørt, falt ut mot øst. Østveggen ble derfor ikke funnet intakt som en del av selve ruinen, men i stedet liggende horisontalt flatt, separert fra ruinen, øst for koret. Det var imidlertid det ytre murlivet som var bevart fordi deler av det indre murlivet hadde blitt fjernet. I veggen var dessuten østvinduet med tilstrekkelige rester som viste dimensjonene. Vinduet ble også tolket som å ha vært spissbuet.

En annen side ved utgravningen gjelder funnet av 5 graver i kirkegårdens nordøstre hjørne, som ble gjort sommeren 1975. Hovedkilden til disse gravene er Per Holcks rapport som svært kortfattet beskriver skjeletter og graver. Generelt sett var skjelettene i så dårlig stand at de ble undersøkt av Holck på stedet. De var rett og slett så oppløst at de ikke kunne tas opp. Interessant er det at samtlige individer har vært yngre kvinner, noe som knyttes til praksisen med å gravlegge kvinner på nordsiden av kirken. De manglet dessuten kister («hastverksgraver») og hadde påfallende lav kroppshøyde. Dette åpnet for spørsmålet om kirkegården kunne være fra svartedauden. Skjelettene er tegnet inn på grunnplan (se fig.2). Holcks rapport er det eneste skriftlige materiale som har vært å oppdrive om disse gravene og den følger derfor med som vedlegg (se vedlegg 1).

Sesongen 1976 fokuserer på å mure opp igjen korets østmur som hadde rast ut samt å undersøke kirkeskipet ved å grave ned til antatt gulvnivå i mesteparten av rommet. I tillegg til dette ble det også gravd langs kirkegårdsmuren. Det oppgis ikke hvor dypt det ble gravet. I en avisartikkel fra 1 juni samme år opplyses det om at «Nå er en gravemaskin i gang med utgraving av kirkegården, og hele

²⁷ Jørgen Jensenius Mo kirke, snitt mot øst og snitt mot nord. Målt sept.1975. Tegnet nov.1975.

kirkegårdsmuren...»²⁸. Det hadde da blitt funnet tre større stykker bearbeidet stein som har tilhørt gravsteiner. Disse hadde ornamentikk i form av «sunken star» og stammer trolig fra 1100-tallet. Etter å ha funnet den første steinen ble de to resterende funnet ved å «finkjemme» massen som gravemaskinen hadde lagt utenfor kirkegårdsmuren. For uten ungdomsskoleelevene som også er med dette året, opplyses det om at lokalhistoriegruppa på Mo holder på tre året på rad.²⁹

For østmurens vedkommende så forklares murverkets utrasing med fundamentssvikt under det nordøstre hjørne (noe senere NIKU-undersøkelse kunne bekrefte³⁰). I fallet må muren ha vridd seg noe ettersom den virket noe forskyvet. I gjenoppmuringen\rekonstruksjonen måtte man bruke annen stein som ble funnet i området, mens de originale steinene i det ytre murlivet ble nummeret slik disse kunne mures på nytt i sine opprinnelige innbyrdes plasseringer.³¹

Ved utgravningen av kirkeskipet kan man lese at etter det ble fjernet kalkgrus som dekket hele skipet, så kom man ned på uklare trerester og lag som var vanskelige å skille fra hverandre. Til utgravningen av kirkeskipet følger det to plantegninger (tegning 6 og tegning 7) som gjengir ulike lag med trerester. Dette dreier seg i all sannsynlighet om gulvresten. Treverket beskrives generelt som dårlig bevart. Det ble også gravd ut en prøvesjakt vinkelrett på sørmuren (ca. 1 x 2 meter). Denne prøvesjakten ble også tegnet separat (tegning 8) med fire ulike nivåer.³²

En annen del av feltarbeidet som ble dokumentert med tegninger denne sommeren er to snitt som ble tatt uten for kirkegårdsmuren, henholdsvis ved kirkegårdsmurens ytre nordvestre hjørne og på sørsiden av kirkegården. Beliggenhetene er angitt på et grunnplan\skisse (fig.5) over kirkegården og ruinen. Interessant er det som omtales som flomlag, noe som sees i sammenheng med Moelvas (Mosåni) endring av løp i området. Fra andre kilder er det kjent at det forekom en storflom i Mosåne like ved ruinområdet i 1860.³³ Begge snittene viser dessuten flere brannlag, trolig to brannlag som er gjennomgående over hele området.

I to avisartikler fra august og september 1976 informeres det kort at: «Det er også planert skråninger ned til selve kirkegården, og området har i det hele tatt fått en bra parkmessig behandling i sommer.» Grunneieren på Mo hadde da stilt seg positiv til planer om ny vei langs bekken og ned til ruinene fra vestsiden. I september hadde man foretatt siste opprydning ved murene og til våren ville det være klart for tilsåing både innenfor og utenfor ruinene.³⁴

²⁸ Oppland Arbeiderblad 1 juni 1976

²⁹ Ibid.

³⁰ Meyer 2008

³¹ Rapport om utgraving og rekonstruksjonsarbeider 1976

³² Disse viser trerester som kan stamme fra et gulv, etterfulgt av lag bestående av grus, jord og sand (nærmere beskrivelse i rapport og på tegning), og i mellom disse enkelte mindre steinheller. Under dette igjen kom man ned på et sammenhengende brannlag og under dette fulgte en grop fylt med brent masse, bl.a. jernstykker og dyretenner. Lagets nivå lå litt under nederste veggstein.

³³ Jahnsen 2008:86

³⁴ Oppland Arbeiderblad 06.08.76 og 11.09.76

4.5 Funngjenstander fra 1975-76

Det opplyses i desember 1975 at de jordmassene som var gravet ut i ruinen dette året var sollet gjennom tråduk med 6 mm rutedimensjon. Funngjenstandene som var blitt funnet ble levert til Universitetets oldsaksamling. Myntene ble levert inn til Myntkabinettet.

Funngjenstander som ble funnet under utgravningene er skrevet inn i flere funnlister. En liste for gjenstander funnet i kor og skip i juni og august 1975,³⁵ med totalt 20 funngjenstander. En annen funnliste er utarbeidet for 1976 for: «overflatefunn utenfor kirken», «fra prøvesjakt i vestre del av skipet» og «fra skipet utenom prøvesjakt». Gjenstandenes funnsted beskrives videre ut fra beliggenhet i masser i forhold til antatt gulvnivå eller trerester som antas å være gulvnivå. Denne listen har totalt 35 funngjenstander og til hver gjenstand følger en kort beskrivelse i blant med tegning i 1\2 størrelse og oppmålte dimensjoner.³⁶

De fleste gjenstandene kan ikke relateres direkte til plan- eller profiltegninger med funnstedet inntegnet. Funnsted beskrives mer generelt, som f.eks. «funnet i kalkgrusfyll i skipets østre del». Disse lagene kan man finne igjen i rapporten av utgravningen i skipet.

Det finnes også en egen «foreløpig» funnliste for myntene som ble funnet i koret. Totalt utgjør dette 86 mynter. 65 av disse er norske, mens de resterende kommer fra Danmark, Sverige, Tyskland og England. 4 mynter har ukjent opprinnelsessted. Dateringene strekker seg fra kong Sverres tid (1177-1202) til kong Hans (1483-1513).³⁷ I tillegg ble det i forbindelse med gravingen av en prøvesjakt i skipet ble det også funnet to mynter. Funnstedet til disse er merket av på plantegninger av prøvesjakt i skipet.³⁸ Undertegnede har imidlertid ikke funnet noen profiltegninger for denne prøvesjakten.

Når det gjelder kirkegården ble det som nevnt funnet tre fragmenter av kleberstein med ornamentikk som stammer fra middelalderske gravsteiner (fig.6). Opprinnelsesstedet kan være Gudbrandsdalen hvor det har pågått døpefont- og gravsteinproduksjon (Jahnsen 1977:17). Ornamentikken er av typen «sunken stars» (også kalt «karveskurdstjerner») og er også brukt i buen på romanske kirkeportaler³⁹. I dette tilfellet har steinene vært nedre av gravsteiner hvor det manglende øvre parti har hatt hjulkors. I en avisartikkel fra 1 juni 1976 uttaler Sigrid Christie at gravsteinen må være fra 1100-tallet.⁴⁰

³⁵ Mo kirkeruin, vestre Slidre. Liste over gjenstander funnet ved utgravninger juni og august 1975. (Det finnes også en annen funnliste for dette året. Men den er kortere og ikke så oppdatert, og de samme gjenstandene inngår også i den førstnevnte.)

³⁶ Funnliste Mo kirkeruin 1976.

³⁷ Foreløpig oversikt over myntene fra Mo kirkeruin, Vestre Slidre, til sammen 86 stk.

³⁸ Mo kirkeruin. Tegning 8. Utgravningsplaner av prøvesjakt i skipet. Februar 1977. Pål Berentzen.

³⁹ F.eks. Alstahaug kirke i Helgeland og funn fra St.Knuts kirkeruin

⁴⁰ Oppland arbeiderblad 1 juli 1976

Fig.6 Bitene av hjulkorsgravsteinen med «sunken star» ornament. Foto Pål Berentzen.

4.6 Ruinrestaurering og rekonstruksjon av østmuren

I 1975 begynte restaureringen av ruinen med hjelp av lokale murere⁴¹ etter at undomsskoleelever under ledelse av Jahnsen hadde ryddet frem ruinen. Det er midlertid i 1976 at det omfattende arbeidet med å gjenoppmure korets østmur som en rekonstruksjon tok til etter en omfattende diskusjon. Det intakte partiet av den utraste østmuren som ble avdekket mellom koret og kirkegårdsmuren, fikk steinene nummeret slik at de kunne gjenoppmures⁴² med sine opprinnelige innbyrdes plasseringer. Likedan ble østvinduet ut fra tolkninger i felt, gjenoppført med gotisk spissbue. En vesentlig del av Berentzens dokumentasjon av feltarbeidet 1976 tar for seg denne østmuren da den ble avdekket samt beskrivelse av gjenoppføringen. I ettertid virker tolkningen av det «gotiske vinduet» å ha blitt en vedtatt sannhet, selv om det etter funnet var uenighet om grunnlaget for en slik tolkning var godt nok.⁴³

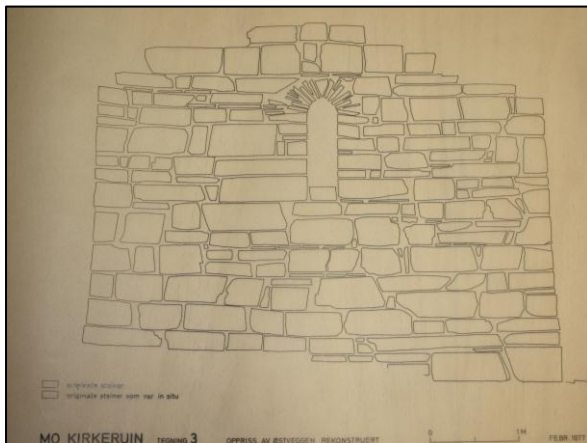

Fig.7 Korets østmur rekonstruert. Oppriss av Pål Berentzen februar 1977.

⁴¹ Torbjørn Heggli og Kåre Robøle fra Østre Slidre (Jahnsen 1977:49)

⁴² Ifølge Jahnsen ble dette murerarbeidet utført av byggmester Lars I. Tvenge, samt Ola Tvenge, Jon Tvenge og Reidar Fredriksen.

⁴³ Det ble en omfattende diskusjon i RA om det kunne sies å være en sann anastylosis i følge Venezia charteret å gjenreise østveggen i koret, Jensenius mente at det manglet flere skift og vinduet var ikke tydelig nok. Man vedtok å gjøre arbeidet og arkitekt Pål Berentzen fikk i 1976 i oppdraget (pers.med. Jørgen Jensenius 27.06.12)

5 Arkeologiske inngrep, utsjaktninger, terrengarronding,

5.1 Kirkeruinen (kor og skip)

Det beskrives flere steder at det i kirken ble gravet ned til gulvnivå. Normalt vil dette medføre at man går ned til sokkelnivået (overgangen mellom mur og fundament). Hensikten skal opprinnelig ha vært å undersøke om det i kirken hadde vært steingulv eller tregulv.⁴⁴ Av dokumentasjonsmaterialet fremgår det at man også gravde to søkesjakter, henholdsvis i koret og skipet, som har gått ned på et dypere nivå.

Når det gjelder koret så opplyses det at man sommeren 1975 først gravde et prøvestikk i det sø-hjørnet. Det informeres ikke om hvor dypt det ble gravet og det finnes ingen tegninger over eksakt beliggenhet eller stratigrafi spesielt for dette stikket.

Imidlertid ble det senere samme sommer gravet i hele koret. Her beskrives det ulike lag bl.a. med gulvrester og i tillegg gulvåser/lunner på sokkelsteinen som gulvplankene hadde lagt på. Det ble også funnet store konsentrasjoner av trekull foran alteret som det ble tatt prøver av. Resultater av disse prøvene har undertegnede ikke klart å finne. Senere dette året ble det også tegnet tverrsnitt og langsnitt gjennom koret som viser gravedybden og nivået for treverk.⁴⁵ Maks gravedybde målt på denne tegningen fra østmurens sokkelfremspring og ned er ca. 0,9m. I en rapport som beskriver de ulike lagene nevnes det siste som "et urørt, svakt lere-holdig sandlag", noe som kan være steril masse.⁴⁶

Sjakten i skipet var ca. 1m bred og 2m lang og gravd vinkelrett på skipets sørmur. Den er tegnet i plan i fire nivåer⁴⁷ (fig.8), men undertegnede kan ikke se at den er tegnet i profil. Lagene gjennomgås raskt i rapport.⁴⁸

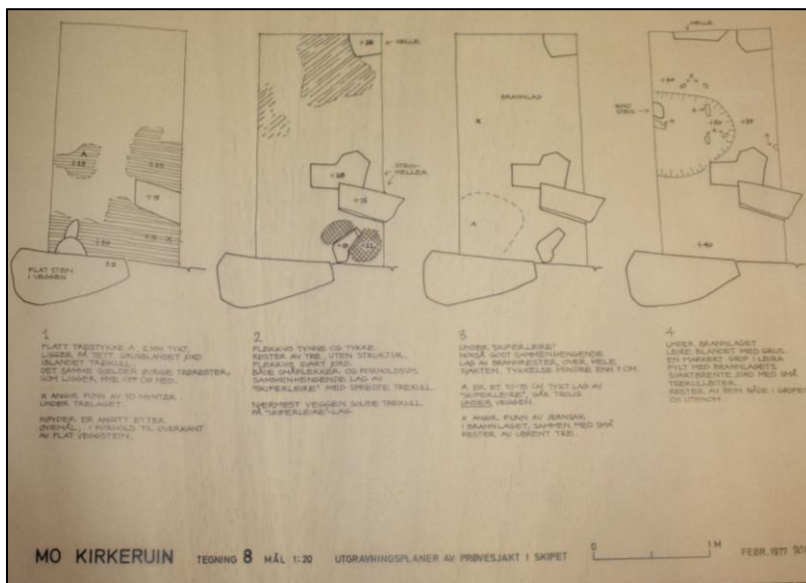

Fig.8 Fire nivåer i prøvesjakten som ble gravet i skipet. Berentzen februar 1977.

⁴⁴ Valdres 31.08.74

⁴⁵ Mo kirke, snitt mot øst...og mot nord...Tegnet nov.75 J.Jensenius.

⁴⁶ Utgraving av koret i Mo kirkeruin. 18-25 august 1975.

⁴⁷ Mo kirkeruin tegning 8. Utgravingsplaner av prøversjakt i skipet. Febr. 1977 Pål Berentzen

⁴⁸ Rapport om utgravings- og rekonstruksjonsarbeider 1976. Pål Berentzen

I tillegg til sjakten så ble skipet også gravd ut i sin helhet ned til antatt gulvhøyde. Unntaket var et parti (1,7 x 2,2) meter i det sørøstre hjørnet som ble stående igjen urørt. Lagene beskrives som «humpete», med ujevn overflate og var vanskelige å skille fra hverandre.⁴⁹ Bevaringsforhold for trevirke var dårlig men foran koråpningen ble det funnet trerester tolket som gulv. Enkelte lag og trerester er tegnet på to plantegninger (den ene av disse fig 9).⁵⁰

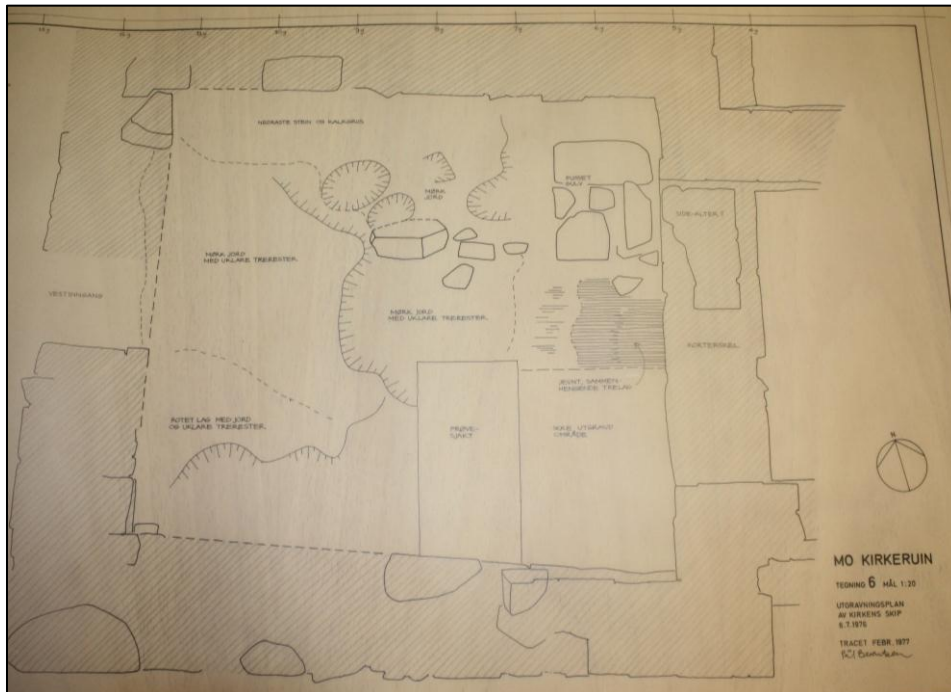

Fig.9 Kirkeskipet med lag og prøvesjaktens beliggenhet. Berentzen februar 1977.

5.2 Kirkegården

I 1976 fortelles det i en situasjonsrapport at hele området innenfor kirkegårdsmuren var gravd ned til opprinnelig bakkenivå. Hva som har vært grunnlaget for å vurdere opprinnelig bakkenivå er uvisst. Det finnes ingen profiltegninger for dette området. Det må imidlertid stilles spørsmålstegn ved den arkeologiske overvåkingen når man etter å ha kommet over et middelaldersk gravsteinsstykke i kirkegården finner resterende gravsteinsbiter i massene som gravmaskinen hadde dumpet på utsiden av kirkegårdsmuren (se kap. 4.5).

Jensenius to langsnitt- og tverrsnitt-tegninger⁵¹ angir nivå utenfor ruinen på enkelte steder i forhold til murverket for 1975. Imidlertid ble det også gravet i kirkegården i 1976 så disse tegningene angir trolig kun en minimumsdybde.⁵² En annen aktuell kilde er fotografiene som følger dokumentasjonen for arbeidet 1976⁵³. Fotoene gir et inntrykk av nivåer enkelte steder utenfor ruinen, samtidig som at de er preget av de store stein- og rasmassene som ligger omkring.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Mo kirkeruin tegning 6. 08.07.76 Pål Berentzen

⁵¹ Disse er ikke med i rapporten. Mo kirke, snitt mot øst, snitt mot nord. Tegnet november 1975. J.Jensenius.

⁵² Oppland Arbeiderblad 1 juli 1976

⁵³ Mappe «A 147 Mo Kirkeruin utgravning 1976»

5.3 Området utenfor kirkegården

Sommeren 1976 ble kirkegårdsmuren gravet frem. Kortfattede opplysninger fra en rapport samt avisene forteller at dette skjedde ved hjelp av gravemaskin.⁵⁴ Undertegnede klarer ikke å finne noen dokumentasjon på hvor omfattende dette var.

I sammenheng med maskingravingen av kirkegårdsmuren ble det dessuten gravet to snitt i bakken, henholdsvis ved ytre nordvestre hjørne og på sørsiden av søndre kirkegårdsmur (fig.10).

Profiltegningene for disse viser at det ble gravet til 1,4m og 1,3m dybde, med ca. 0,5 og 0,7 meters lengde.⁵⁵

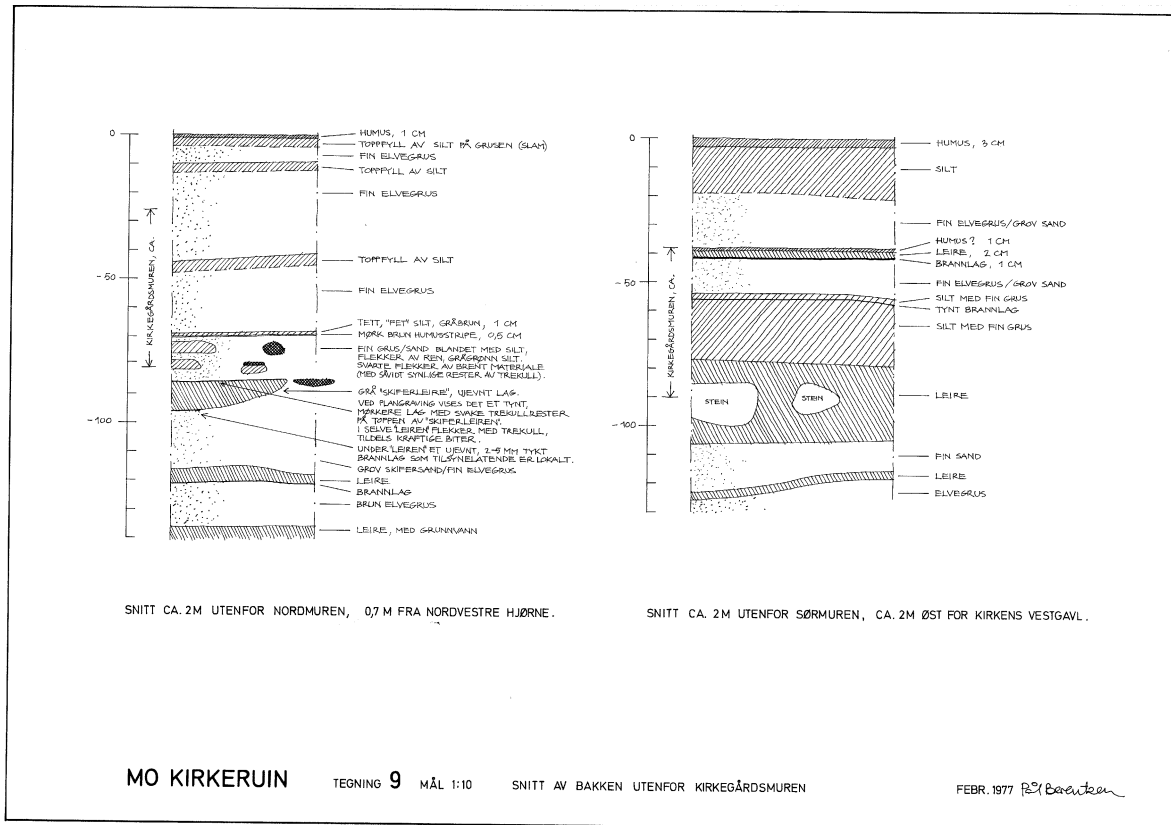

Fig.10 Tegning av to snitt utenfor kirkegårdsmuren.

Etter arbeidet ved kirkegårdsmuren ble massene her: "...jevnet til så det ble en skråning fra muren og opp til terrenget omkring." Dette bekreftes ytterligere i en avisartikkel med at: « Det er også planert skråninger ned til selve kirkegården og området har i det hele fått en bra parkmessig behandling i sommer.»⁵⁶ Noen form for dokumentasjon ut over har ikke vært å oppdrive.

I Jahnsens publikasjon fra 1977 kan man lese om de videre planene: «Det som står att våren 1977 er å planere ein del med gravemaskin ut mot fjorden, kjøre på matjord der det trengs og så gressplen.»⁵⁷

⁵⁴ Rapport om utgraving og rekonstruksjonsarbeider 1976. Oppland Arbeiderblad 01.07.76

⁵⁵ Rapport om utgraving og rekonstruksjonsarbeider 1976.

⁵⁶ Oppland Arbeiderblad 06.08.76 Dette nevnes også kort i Jahnsens publikasjon (1977:50).

⁵⁷ Jahnsen 1977:52

6 Funnpotensial ved Mo kirkeruin

6.1 Ruinen

Ettersom det i både kor og skip ble gravet ned til antatt gulvnivå, skulle det fremdeles finnes muligheter til å finne levninger etter eldre faser på lokaliteten før steinkirke ble bygget. Det ville da være av arkeologisk interesse om det fantes en forgjenger for steinkirken som kan ha vært bygget i tre, eventuelt aktivitetsspor eldre enn kirkestedet. Det skal riktig nok ha blitt gravet ned til "urørt" lag i koret, men om dette dreier seg om hele rommet er uvisst.

I skipet står det også igjen et felt i det sørøstre som ikke er gravd ut. Som det fremgår av Jensenius plantegning (fig.1) så mangler det partier av skipets murflukter. Spørsmålet er om det kan finnes fundamentsrester etter dette på et dypere nivå.

6.2 I kirkegården

I 1975 ble det i et 2 x 2 meter stort felt i kirkegårdens nordøstre hjørne funnet 5 begravelser. En kortfattet rapport skrevet av Per Holck fra samme år forteller at skjelettene lå like under torven uten spor etter kiste. Bevaringsforholdene var dårlige og skjelettene nærmest fullstendig oppløst (se vedlegg 1).

At skjeletter ligger grunt ble bekreftet ytterligere under den arkeologiske undersøkelsen av korets ytre sørvestre hjørne i 2008. Da ble det truffet på kranium og kisterester kun 20cm under overflaten, like inntil koret østmur (Meyer 2008).

De nevnte tilfellene utgjør imidlertid en svært liten del av det totale arealet innenfor kirkegården og svært mange graver ligger derfor trolig urørt. Hvis kirkegården kan vise til like lang brukstid som myntdateringene inne i ruinen kan det dreie seg om en gravleggingsperiode på over 300 år. Det er heller ikke gjort noen undersøkelse på hvor dypt det finnes begravelser eller kulturlag for øvrig. Det samme gjelder tilstanden for kulturlag og organiske materiale.

Fig.11 Kirkegårdens nordøstre hjørne med feltet hvor det ble funnet 5 skjeletter. Utsnitt av plan 1, tegnet november 1975 av J.Jensenius.

I følge en avisartikkel i Oppland arbeiderblad 01.07.76 fortellers det som tidligere nevnt om tre stykker av hjulkorsgravsteiner som ble funnet. Om fundomstendighetene fortelles det at: «Først ble en stein funnet, og da dette var gjort begynte de å finkjemme massen som gravemaskinen hadde lempet utenfor kirkegårdsmuren. Der lå det to slike steiner til.» Selv om de to siste steinene ble funnet utenfor kirkegårdsmuren så skal de opprinnelig ha lagt ved innsiden av vestre kirkegårdsmur. I funnlisten legges det til at: «..nøyaktig beliggenhet ikke kjent».^{58 59} I tillegg til disse funnene ble det funnet en del spiker og beslag på kirkegården,⁶⁰ som kan stamme fra kister.

Når det gjelder selve kirkegårdsmuren så har den i dokumentasjonsmaterialet blitt viet minimal interesse, noe som bl.a. fremgår av at den aldri har blitt ordentlig målt opp eller tegnet.

6.3 Utenfor kirkegården

Området på utsiden av kirkegårdsmuren er helt klart det som i forskningshistorikken på Mo er minst undersøkt. Flere enkeltopplysninger forteller om utplaneringsvirksomheter samt at dette over lang tid har vært yndet pløyingsjord. Samtidig viser Berentzens to snitt like utenfor kirkegårdsmuren, henholdsvis i nordvest og sør, at det finnes intakt stratigrafi (fig.10). For å utrede ytterligere kildepotensial skulle det være av store interesse å datere disse lagene ved hjelp av C-14.

Like utenfor den østre kirkegårdsmuren ligger det også igjen rester at østmuren som har rast ut fra koret. Dokumentasjonen viser at denne ble gravd ut i kirkegården og videre mot kirkegårdsmuren, men ikke utenfor kirkegårdsmuren. Det øverste partiet av denne utraste muren kan altså ligge igjen⁶¹ og kan vise hvordan muren var avsluttet opp mot takmønet.

Utgravningsmasser skal også ha blitt dumpet utenfor kirkegårdsmuren. Noe av dette er masser fra kirkegården gravd med gravemaskin. At det fremdeles kan ligge funngjenstander fremgår av de to gravsteinsbitene som nettopp ble funnet i slike masser som hadde blitt flyttet og deponert av gravemaskinen.⁶²

Hvis teorien om at Mo kirke opprinnelig ble bygget som en privat kirke (se kap.2) skulle stemme, så ville det være naturlig å se for seg at den har vært tilknyttet en hovedgård\stormannsgård med beliggenhet i nærheten. Som eksempel kan det nevnes at det ved Giske kirke i Møre og Romsdal, som fra 1100-tallet var privatkapell for Giskeætta, har blitt funnet levninger etter det som trolig var ættas residensanlegg kun 15-18 meter utenfor kirkegårdsmuren.

⁵⁸ Funnliste Mo kirkeruin 1976, funn 3

⁵⁹ Den ene steinen hadde dessuten: «..små rester av kalkmørtel i hakk og fordypninger, tyder på at den enten har ligget i nedrast kalkgrus, eller vært innmurt i veggen.»

⁶⁰ Funnliste Mo kirkeruin 1976, funn 1, 2, 4, 5, 7, 8

⁶¹ Noe av dette skal ha blitt avdekket med gravemaskin men hvor mye fremgår ikke av dokumentasjonsmaterialet (Rapport om utgravning og rekonstruksjonsarbeider 1976, s.14)

⁶² Oppland arbeiderblad 1 juli 1976

7 Kilder

- Huitfeldt-Kaas, H.J. 1879 Biskop Eysteins Jordebog : Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. Christiania
- Jahnsen, Jahn Børe 2008 Middelalderkirker i Valdres. Andresen & Butenschøn, Oslo
- Jahnsen, Jahn Børe 1983 Bygget av levende stene: middelalderens kirkelige forhold i Valdres. Paul T. Dreyers Forlag.
- Jahnsen, Jahn Børe 1977 Mo kyrkeruin. Vestre Slidre. Fagernes trykk og reklame as.
- Ruge, H. 1931 Slidre prestegjeld. Tidsskrift for Valdres historielag, bd. 2, 1921-1930, Gjøvik
- Snorre Sturlasson 1979 Snorres kongesagaer, oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Gyldendal norsk forlag.

Riksantikvarens arkiv, mapper:

A 147 Mo kirkeruin

A 147 Mo K.ruin

A147 Mo kirkeruin utgraving 1974-75

A 147 Mo Kirkeruin utgravning 1976

Upublisert materiale:

Norges kirker. Sigrid Christie, Ola Storsletten, Anne Marta Hoff. Nettversjon:
(http://www.norgeskirker.no/wiki/Mo_kirke , lest 26.06.12)

Meyer, Regin 2008 NIKU-rapport arkeologiske utgravninger. Nr.38/2008. Mo kirkeruin, Vestre Slidre, Oppland. Arkeologisk forundersøkelse av grunnforhold og fundamenter.

8 Vedlegg 1 Per Holcks rapport 26.08.75

LEGE
PER HOLCK
BORGENVN. 120
1370 ASKER
TLF. 78 07 29

Asker 26/8-75

N Arkitekt Håkon Christie,
Riksantikvaren,
Oslo.

Prof.dr.med. Johan Torgersen,
Anatomisk institutt,
Oslo.

RAPPORT VEDR. SKJELETTENE FRA MO KIRKERUIN, VESTRE SLIDRE:

Ved kirkens nordside var det avdekket et ca. 2x2 m stort felt, hvor det kunne påvises 5 begravelser. Den skiferholdige leirjorden hadde forårsaket nærmest fullstendig oppløsning av samtlige skjeletter; de ble derfor undersøkt på stedet så langt det lot seg gjøre, da de var i en alt for dårlig forfatning for å kunne tas opp.

For meg syntes dette å være "hastverksgraver", uten spor etter kiste og hvor likene (skjelettene) lå like "under torven". Samtlige skjelettresten viste at det dreide seg om yngre kvinner, som vel passer godt for nordsiden av en middelalderkirke. Samtlige synes å ha hatt en påfallende lav kroppshøyde, uten at noen eksakte mål kan angis. Kanhende har teorien om at det har vært en kirkegård fra svartedauen likevel noe for seg?

Skjelettene ble tildelt nummer 1-5, også i de tilfelle hvor kun rester var igjen, men hvor disse hadde en korrekt orientering. De ble også tegnet inn på planen og nivellert før måling fant sted.

1) Skjelettresten av voksen, yngre kvinne, kun bestående av et defekt venstre overarmsben og venstre kraveben.

2) Kun høyre lårben av voksen (yngre?) kvinne. Lå orientert øst-vest. Lårbenets lengde 403 mm. Tilsvarende en kroppshøyde på ca. 153 cm etter Manouvriers tabell.

3) Komplette, men sterkt ødelagte skjelett av en ca. 25 år gammel kvinne. Leggbenene var kuttet på midten av en annen grav, men kroppshøyden synes ikke å ha vært over 150 cm.

4) Bekken og defekte underekstremiteter av voksen kvinne. Ikke målbart.

5) Skjelettresten som nærmest minnet om sagflis, iblandet enkelte hele stykker. Bitene virket spinkle og har muligvis tilhørt et kvinnelig individ.

Med vennlig hilsen

Per Holck

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport xx/20xx

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00